

50 let antropologického oddělení v Národním muzeu

Petr Velemínský

Národní muzeum, Cirkusová 1740, 193 00 Praha 9; petr_veleminsky@nm.cz

Velemínský P., 2017: 50 let antropologického oddělení v Národním muzeu. – Journal of the National Museum (Prague), Natural History Series 186: 149–152.

V říjnu letošního roku uběhlo 50 let od založení antropologického oddělení Přírodovědeckého muzea Národního muzea. Ačkoliv antropologické nálezy byly mezi sbírkovými předměty v Národním muzeu od jeho počátku a snahy o zřízení pracoviště se datují již do konce 19. století, vznik samostatného oddělení se podařilo prosadit až v roce 1967 profesoru Emanuelu Vlčkovi.

Počátky antropologické sbírky lze spojovat s působením muzejních archeologů 19. století, Jana Hellicha, Josefa Vojtěcha Hellicha či Lubora Niederleho, který se (neúspěšně) snažil o založení antropologického pracoviště v roce 1899. Lidské pozůstatky z archeologických výzkumů tak byly v Praze ukládány na archeologických pracovištích a od roku 1923, po založení, na Antropologickém ústavu Karlovy Univerzity. Do současnosti se lidských pozůstatků odkrytých při archeologických výzkumech do roku 1945 dochovala pouze nepatrná část, uložená především v Hrdličkově muzeu člověka na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy.

V souvislosti s prudkým rozvojem archeologie po 2. světové válce, odkryvem rozsáhlých středověkých pohřebišť, zesílila potřeba založení muzejního antropologického pracoviště s vhodnými úložnými prostory, depozitáři. První pokus Emanuela Vlčka o zřízení oddělení v roce 1952 byl ještě neúspěšný, o 15 let se mu to ale již podařilo. Úspěch byl přirozeně podmíněn i osobností Emanuela Vlčka, jeho výraznými vědeckými úspěchy. Odborným zaměřením pracoviště se stalo studium vývoje člověka, biologické variability a zdravotního stavu minulých populací ve vztahu k různým životním podmínkám v různých dobách.

Emanuel Vlček se stal prvním vedoucím oddělení a posléze se k němu přidali další odborní spolupracovníci: Milan Stloukal a Hana Hanáková. Během dvou let mělo oddělení pět zaměstnanců, sbírky a i pracovní zázemí (Vlček 1969a).

Obr. 1. Prof. Emanuel Vlček při průzkumu pozůstatků Přemyslovců. Foto: Archiv antropologického oddělení.

Obr. 2. Doc. Milan Stloukal v BibRACTE, kde připravoval výstavu *Žena v keltském světě*. Foto: P. Velemínský.

V souvislosti s politickými událostmi Pražského jara roku 1968 a následnou normalizací politických poměrů musel Emanuel Vlček v roce 1974 opustit místo vedoucího pracoviště. O tři roky později, v listopadu 1977, ovšem díky své vysoké odborné reputaci založil v Národním muzeu samostatný *Referát pro antropologický výzkum historických osobností a vývoje člověka*. Antropologické oddělení od roku 1974 vedl Milan Stloukal a s ním zůstala Hana Hanáková. Oddělení se soustředilo na studium minulých populací datovaných od mladší doby kamenné po současnost. V roce 1990 se Milan Stloukal stal generálním ředitelem Národního muzea a vedení antropologického oddělení převzala Hana Hanáková. Po jejím odchodu do důchodu (1991) se stala vedoucí oddělení Miluše Dobisíková, v roce 2004 byl vedením pracoviště pověřen Petr Velemínský. Referát pro antropologický výzkum historických osobností a vývoje člověka zanikl v roce 1990 v souvislosti s odchodem Emanuela Vlčka do důchodu. Profesor Vlček se následně stal emeritním pracovníkem antropologického oddělení, se kterým intenzivně spolupracoval až do svého úmrtí v roce 2006.

Systematické, vědecké budování antropologické sbírky se tedy započalo téměř 150 let po založení Národního muzea. V současnosti sbírka obsahuje více než 30 000 sbírkových předmětů, které jsou rozděleny do čtyř sbírkových fondů. Jde o *Fond lidských kosterních pozůstatků minulých populací*, který představuje jednu z největších osteologických sbírek minulých populací v Evropě. Dále *Fond dokladů fylogenetického vývoje primátů a člověka a srovnávací kosterní materiál ze současných primátů a dalších skupin savců*, jehož součástí jsou dva unikátní nálezy, travertinový výlitek mozkovny neandertálského člověka z lokality *Hrádků* v Gánovcích, na základě kterého E. Vlček prokázal existenci neandrtálců ve střední Evropě (Vlček 1969b), a pozůstatky anatomicky moderního člověka kultury magdalenieny z jeskyně Zlatý Kůň u Koněprus. Třetím celkem je *Fond patologických změn a odchylek na kostrách a měkkých tkáních lidského těla*. Tvoří jej zhruba 6 000 nálezů, které pocházejí z druhé poloviny 19. a první třetiny 20. století a byly do Národního muzea převedeny z II. patologicko-anatomické kliniky 1. lékařské fakulty UK (Smrčka a kol. 2009). Konečně poslední je *Fond odlišků posmrtných masek, lebek a rukou významných osobností, sbírka obličejových odlišků různých*

etnických plemen. Každá z těchto „podsbírek“ má svoji hodnotu z jiného hlediska a obohatila poznání jiné oborové specializace.

V osobnosti profesora Emanuela Vlčka mělo Národní muzeum mezinárodní renomé v oblasti studia vývoje člověka. Druhou doménou Emanuela Vlčka byl výzkum kosterních pozůstatků osobností českých dějin a kultury. Na půdě Národního muzea se odehrálo zpracování kosterních pozůstatků všech našich knížat a králů (např. Vlček 1997, 2000a, b).

S pracovištěm, a především s osobností Milana Stloukala, je spojeno paleodemografické zpracování většiny pohřebišť z období Velké Moravy odkrytých na území tehdejšího Československa (např. Mikulčice-Valy, Rajhrad) (Stloukal & Vyhnanek 1976). Řada studií se věnovala zdravotnímu stavu našich předků a snažila se výskyt nemocí a úrazů dát do souvislosti se situací u současné populace (např. Stloukal & Vyhnanek 1975). Za zásadní lze považovat studii o ontogenezi dlouhých kostí horních a dolních končetin mikulčického populace (Stloukal & Hanáková 1978), z které dnes vychází mnoho autorů při odhadu biologického věku dítěte v době úmrtí a práce věnované odhadu paleodemografických ukazatelů (Ferembach a kol. 1979). V roce 1999, za výrazné účasti antropologického oddělení, vyšla učebnice osteologické antropologie (Stloukal a kol. 1999).

V posledních desetiletích se výzkum oddělení soustředil především na hodnocení znaků vypovídajících o způsobu života, kvality životních podmínek našich předků, např. na Velké Moravě, které přirozeně byly podmíněny i sociálně-ekonomickými vztahy (Velemínský & Poláček 2008, Havelková a kol. 2011). Kvalitu životních podmínek vždy podmiňuje i kvalita a dostatek výživy. V antropologickém oddělení byla v roce 2013 založena laboratoř pro přípravu vzorků pro analýzu stabilních izotopů ^{13}C , ^{15}N , na základě kterých je možné výživu minulých populací studovat (např. Kaupová a kol. 2014).

Konečně, od roku 2009 se antropologické oddělení podílí na výzkumu Českého egyptologického ústavu Univerzity Karlovy v egyptském Abúsíru, koordinuje a zajišťuje zpracování lidských kosterních pozůstatků odkrytých na této lokalitě (Havelková).

Vedle zmíněných výzkumů se antropologické oddělení v posledních letech podílelo i na průzkumu, popř. identifikaci pozůstatků několika významných historických osobností (např. zástupci rodu Swéerts-Sporck, kněžna Marie Antonie rozená Lichnowská, astronom Tycho Brahe, farář Josef Toufar, politička Milada Horáková). Zajímavým a ojedinělým případem byl nález a následná identifikace pozůstatků patnácti mnichů v kostele a klášteře Panny Marie Sněžné v Praze (Velemínský a kol. 2015).

V současné době na oddělení pracuje sedm kurátorů, odborných pracovníků (nejde o celé pracovní úvazky) – Jan Cvrček, Miluše Dobisíková, Petra Havelková, Sylva Kaupová, Vítězslav Kuželka, Milan Stloukal, Petr Velemínský, preparátorka Jitka Vítková a dokumentátor Zdeněk Chundela.

Literatura

- Ferembach D., Schwidetzky I. & Stloukal M., 1979: Empfehlungen für die Alters- und Geschlechtsdiagnose am Skelett. – *Homo* 30: 1–32.
- Havelková P., Villote S., Velemínský P., Poláček L. & Dobisíková M. 2011: Enthesopathies and Activity Patterns in the Early Medieval Greater Moravian Population (9.–10. century AD): Evidence of Division of Labour. – *International Journal of Osteoarchaeology* 21, 4: 487–504. <https://doi.org/10.1002/oa.1164>
- Kaupová S., Herrscher E., Velemínský P., Cabut S., Poláček L. & Brůžek J., 2014: Urban and rural infant feeding practices and health in Early Medieval Central Europe (9th–10th century, Czech Republic). – *The American Journal of Physical Anthropology* 155, 4: 635–651. <https://doi.org/10.1002/ajpa.22620>
- Smrčka V., Kuželka V. & Povýšil C., 2009: Atlas chorob na kostních preparátech: horní a dolní končetiny. [Atlas of diseases in dry bones: upper and lower extremities]. – Praha: Academia, 615 s.

Obr. 3. Současní a bývalí zaměstnanci antropologického oddělení (19. 12. 2017); zleva: Hana Horáková, Jan Cvrček, Sylva Kaupová, Vítězslav Kuželka, Jitka Vítková, Alena Klímová, Petr Velemínský, Miluše Dobisíková, Štěpán Tonar, Hana Hanáková, Zdeněk Chundela, Petra a Kateřina Havelkovi, Milan a Marta Stloukalovi (sedící). Foto: Zdeněk Vytlačil.

Stloukal M. & Vyhnánek L., 1975: Die Arthrose der grossen Gelenke. Untersuchung über Auftreten bei einer altslawischen Population. *Homo* 26: 121–136.

Stloukal M. & Vyhnánek L., 1976: Slované z velkomoravských Mikulčic. – Praha: Academia, 207 s.

Stloukal M., Dobisíková M., Kuželka V., Stránská P., Velemínský P., Vyhnánek L. & Zvára K., 1999: Antropologie. Příručka pro studium kostry. – Praha: Národní muzeum, 510 s.

Stloukal M., Hanáková H., 1978: Die Länge der Längsknochen altslawischer Bevölkerungen unter besonderer Berücksichtigung von Wachstumsfragen. – *Homo* 29, 1: 53–69.

Velemínský P. & Poláček L. (Eds), 2008: Anthropological and epidemiological characterization of Great-Moravian population in connection with the social and economic structure. – Studien zum Burgwall von Mikulčice, VIII, Spisy AÚ AV ČR Brno 27: 347 s.

Velemínský P., Dobisíková M. & Kuželka V., 2015: Antropologický průzkum kostry P. Josefa Toufara. – In: Doležal, M: Krok do tmavé noci. Příběhy faráře Josefa Toufara, jeho vrahů a číhoštského zázraku se zprávami archeologa, antropologů a soudního lékaře o exhumaci a identifikaci těla P. Josefa Toufara. 613–619. Praha: Nezávislý podmelechovský spolek, z.s.

Vlček E., 1969a: Zřízení anthropologického oddělení Národního muzea v Praze. – *Časopis Národního muzea, oddíl přírodovědný* 137, 1–2: 15–30.

Vlček E., 1969b: Neandertaler der Tschechoslowakei. – Praha: Academia, Nakladatelství Československé akademie věd, 276 pp.

Vlček E., 1997: Nejstarší Přemyslovci. Atlas kosterních pozůstatků prvních sedmi historicky známých generací Přemyslovců s podrobným komentářem a historickými poznámkami. Fyzické osobnosti českých panovníků. I. díl. – Praha: Vesmír, 398 pp.

Vlček E., 2000a: Čeští králové I. Fyzické osobnosti českých panovníků. II. díl. Atlas kosterních pozůstatků českých králů přemyslovské a lucemburské dynastie s podrobným komentářem a historickými poznámkami. – Praha: Vesmír, 558 pp.

Vlček E., 2000b: Čeští králové II. Fyzické osobnosti českých panovníků. III. díl. Atlas kosterních pozůstatků českých králů Ladislava Pohrobka, Jiřího z Poděbrad a Habsburků pohřbených v Praze s podrobným komentářem. – Praha: Vesmír, 301 pp.